

VALSTYBĖS POŽYMIAI KONSTITUCINĖJE TEISĖJE

Dr. Gediminas Mesonis

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas gedmes@ltu.lt

Pateikta 2002 m. lapkričio 4 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gruodžio 12 d.

Recenzavo Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjas docentas dr. Egidijus Jarašiūnas ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros docentė dr. Elena Vaitiekienė

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjami valstybingumo kriterijai konstitucinės teisės mokslo aspektu. Išanginėje darbo dalyje argumentuojamas temos aktualumas. Tolesnėje straipsnio dalyje stengiamasi apžvelgti ir išanalizuoti visus valstybingumo kriterijus ir jų objektyvų reikšmingumą. Toliau dėstant mėginama išskirti, kurie kriterijai yra būdingi konstitucinei, o kurie tarptautinei teisei. Kaip pagrindiniai įvardijami tie, kurie nekelia abejonių dėl savo objektyvumo konstitucinės teisės mokslo aspektu. Atskleidžiant valstybingumo požymius daugiausiai diskutuojama dėl *suvereniteto* ir *tarptautinio pripažinimo* kriterijų ir jų reikšmingumo. Kiti valstybingumui būdingi, bet išreiškiantys kitų mokslų (tarptautinė teisė, istorija) specifiką kriterijai įvardijami kaip fakultatyviniai.

Darbe naudojami istorinis, istorinis–lyginamasis, indukcinis, lyginamosios analizės metodai. Straipsnio pabaigoje formuluojamos išvados.

1990 m. Lietuva atkūrė Sovietų Sąjungos 1940 m. sunaikintą valstybę. Lietuvos valstybė yra neginčijamas gėris ir vertybė. Net valstybingumo atkūrimo laikotarpiu nedaugelis drįso neigti valstybingumo reikalingumą. Atsikūrimo laikotarpiu valstybė perėjo visas stadijas, išlaikė visus išmėginimus.

Tačiau paradoksalu, kad ryžtingai siekus valstybės atkūrimo ir ją atkūrus, teisėje, filosofijoje, sociologijoje valstybė lyg ir netapo prioritetiniu mūsų domėjimosi objektu.

Nacionalinės doktrinos atstovai nagrinėjimo objektu ir prioritetu pasirinko valstybės institucijų veiklos mechanizmus ir su tuo susijusias problemas. Tad vientisa valstybė (ne atskirų jos institucijų aspektu) kaip tyrimų objektas liko menkai tyrinėta. Kita vertus, nekeldami klausimų, susijusių su valstybe ir jos požymiais, atsiduriame situacijoje, jog ne tik negalime lygiuotis į didžiąsias tautas (amerikiečius, britus, vokiečius), bet netiesiogiai pripažįstame, kad esame verti „*Sezonstat*“¹ apibūdinimo.

Kad ir kaip būtų keista, valstybės atkūrimo laikotarpiu tuometiniai mūsų oponentai vertė mus ieškoti atsakymų į fundamentalius klausimus. Mums reikėjo atsakinėti į tokius klausimus, kaip: kokia jūs valstybė, jeigu nekontroliuojate savo sienų, arba kodėl jūsų niekas nepripažino, jeigu jau esate „valstybė“? Tuomet buvome priversti suformuluoti greitus ir tikslus atsakymus, nes tai buvo egzistencijos klausimas.

Visiškai atsikračius svetimos valstybės diktato pažinti savo valstybę tapo lyg ir neaktualu. Apie ką belieka diskutuoti, jeigu šalies vėliavos plazda užsienio valstybių sostinėse, jeigu Vilniuje gausu kitų šalių ambasadų?

¹ *Sezonstat* – sezonine valstybė. Taip vokiečių doktrina XIX–XX a. pradžioje vadino Lenkiją. Tokiai valstybei būdinga tai, kad jos egzistencija priklauso nuo geopolitinės situacijos palankumo, ji neturi apibrėžtos ir pagrįstos valstybingumo koncepcijos.

Manytume, kad nekeldami sau šių klausimų neturėtume užsigauti dėl nepagarbaus mūsų valstybės vertinimo.

Kita priežastis nagrinėti šią problematiką – visuomenėje vardijant valstybingumo kriterijus yra įsigalėjęs ne konstitucinės, o tarptautinės teisės ar politologijos mokslo požiūris. Todėl yra prasminga išryškinti konstitucinės teisės požiūrio turinį.

Pasirinkus tyrimų objektu valstybę, ją galima nagrinėti trimis aspektais: (a) jos kilmės ir tikslų, (b) valstybingumo kriterijų, (c) kokybės (valstybės formos aspektas). Šie valstybės pažinimo aspektai yra lyg ir autonomiški, tačiau tarp jų yra tam tikra subordinacija.

Valstybės kilmės ir tikslų problema

Valstybingumo kriterijų problema

Valstybės formos (kokybinis objekto aspektas)

Pradžioje turėtų būti keliami valstybės kilmės ir tikslų problema, vėliau – valstybingumo požymių klausimas, o tik tada prasminga diskutuoti apie valstybės kokybę (valdymo formą, politinį–teisinių režimą ar sandaros ypatybes). Atsakius į pirmuosius klausimus galima rinktis politinį režimą bei sandaros formą. Priešingu atveju galima situacija, kuomet valstybės forma neatitiks valstybės tikslų, kurie, savo ruožtu, užprogramuoti valstybės kilmės klausime.

Nacionalinė teisės doktrina iki šiol daugiausiai dėmesio skiria kokybiniam aspektui, paremtam kasdienine (dažniausiai nacionaline) patirtimi, todėl akivaizdžiai dominuojančiam doktrinoje.

Šiame straipsnyje analizuojami valstybingumo kriterijai. Kadangi analizuodami valstybingumo kriterijus atsiduriame konstitucinės ir tarptautinės teisės „pasieniuose“, tai prasminga jau dabar pabrėžti, kad konstitucinės teisės doktrinos siūlomas sprendimo būdas bus prioritetas. Kitų teisės (ir ne tik) mokslų sampratos darbe nebus neigiamos, tačiau jų specifiškumas bus pabrėžiamas.

Tyrėjas prieš nagrinėdamas suformuluotas problemas turėtų tiksliai ir vienareikšmiškai atskleisti darbe minimų sąvokų turinį. Tačiau aplinkybė, jog valstybės sąvoka turi daugybę definicijų arba netgi pretenzijų į jas ir „*nėra vienodo ir visus patenkinančio valstybės apibrėžimo*“, verčia neskubėti formuluojant atsakymą į klausimą, kas gi yra „valstybė“ [12, p. 31]. Todėl prasminga iš pradžių nustatyti ir išanalizuoti konkrečius kriterijus, kurie atspindės kai kuriuos objekto (šiuo atveju valstybės) aspektus ir tik vėliau, remiantis nustatytais kriterijais, formuluoti išvadą apie bendrybę. Akivaizdu, kad valstybė, kaip objektyvi tikrovė, turi jai būdingus požymius (kriterijus). Teoriniu aspektu kriterijus – tai objektyvi duotybė, kuria galima identifikuoti objekto rūšinę priklausomybę. Taigi ir mūsų atveju egzistuoja valstybingumo požymiai – kriterijai. Nustatę juos mes susikursime mechanizmą, kuriuo sugebėsime tarp kitų subjektų atpažinti valstybę.

Apie valstybę yra kalbėta ir rašyta nuo Antikos laikų. Tačiau tik XIX a. Georgas Jelinekas įvardijo tris kriterijus, kurie, jo nuomone, apibūdina ir kurie tapo „klasikiniais“ kalbant apie valstybę. Tai tauta (*state population*), teritorija (*defined territory*) bei valdžia (*state government*). Dauguma autorių, nagrinėjusių valstybingumo požymius, juos pripažino. Nepriklausomoje Lietuvoje Mykolas Riomeris veikale „*Valstybė ir jos konstitucinė teisė*“ įvardindamas valstybės požymius taip pat pakartojo šią trinarę struktūrą [3, p. 1–56]. Tenka pažymėti, kad tokia samprata XIX a. ir XX a. pradžioje doktrinoje dominuodavo.

Nors tarptautiniame dokumente – Montevideo konvencijoje (1933 m.) apibrėžiant valstybės požymius, be jau įsigalėjusiųjų, paminėtas „*gebėjimas palaikyti santykius su kitomis valstybėmis*“¹. Akivaizdu, kad čia pabrėžiamas aktualus tarptautinės teisės aspektas –

¹ „The State as a person of international law should possess the following qualifications: (a) a permanent population; (b) a defined territory; (c) government; and (d) capacity to enter into relations with other States“. – Article I. Montevideo convention, 1933.

subjekto (valstybės) gebėjimas reikštis tarptautiniuose santykiuose, tad iš principo samprata liko nepakitusi.

Tačiau po Antrojo pasaulinio karo žlugus totalitarinėms valstybėms apibrėžiant valstybės kriterijus atsiranda keletas naujų, anksčiau nemintų. Įvardijant valstybės kriterijus pradėtas nuolat minėti „suverenitetas“. Nors ši sąvoka nebuvo jokia naujiena, ji tapo labai akivaizdžiai pabrėžiama. Tuomet „suvereniteta“ kaip valstybės požymį pradeda minėti tiek Rytų tiek ir Vakarų mokslininkai. J. Crawfordas, J. Alderis, N. I. Matuzovas, A. V. Malko, M. N. Marčenko, S. A. Komarovas, V. S. Nersesiancas kalbėdami apie valstybės požymius teigia, kad suverenitetas yra pagrindinis valstybingumo kriterijus (*basic criterion for statehood*).

Pokarinėje doktrinoje, nagrinėjančioje valstybingumą, be plačiai minimo suvereniteto kriterijaus, įvardijami ir diskusiniai valstybingumą išreiškiantys požymiai. Štai jau mūsų minėtas autorius J. Crawfordas, be minėtųjų „klasikinių“, mini (a) nepriklausomybę, (b) pastovumą (permanentiškumą), (c) pakankamą civilizuotumo lygį, (d) tarptautinį pripažinimą, (e) gebėjimą įsipareigoti tarptautinei teisei.

Akivaizdu, jog išvardyti kriterijai skirtingose doktrinosė nėra lygiaverčiai. Tuo labiau, kad autorius pats nepriklausomybę įvardindamas kaip pagrindinį valstybingumo kriterijų (*central criterion of statehood*) tuoj pat pasako, jog nepriklausomybė pasireiškia per nevaržomą suvereniteto įgyvendinimą [12, p. 48]. Kalbėdamas apie „*gebėjimą palaikyti santykius su kitomis valstybėmis*“ autorius atsargiai tai pavadina naudingumu kriterijumi (*useful criterion*), joku būdu nevertodamas sąvokų pagrindinis (*basic*) arba centrinis (*central*) [12, p. 47]. Pastovumo bei civilizuotumo kriterijai priskirtini prie istorinių–filosofinių argumentų, padedančių pripažinėjams apsispręsti, pripažinti valstybę ar ne. Tačiau tai nesprendžia valstybės buvimo klausimo iš esmės. Dalyje politologinių veikalų taip pat išskiriamas valstybės kriterijus – tarptautinis pripažinimas. Tad suverenitetas ir tarptautinis pripažinimas, kaip visuotinai įsigalėję doktrinoje, verti rimtesnės analizės.

Sąvoka „suverenitetas“ turi ilgą ir sudėtingą istoriją bei keletą sampratų, tad suvereniteto sąvoką reikia aptarti išsamiau [12, p. 26]. Suvereniteto sąvoką į doktrinos kasdienę vartoseną šešioliktame amžiuje įvedė Ž. Bodenas (*Jean Bodin*). XVII a. sąvokos turinį plėtojo T. Hobsas (*Thomas Hobbes*) [15, p. 10–11]. Bodeno samprata išreiškė monarcho nevaržomą teisę valdyti, t. y. monarchą suprato kaip subjektą, turintį Dievo duotą teisę valdyti. Vėliau definicijos sampratos turinys kito, suverenų galių turėtojo teisė buvo priskiriama jau ne monarchui, o tautai arba jos teisėtoms institucijoms.

Šiuolaikinėje doktrinoje valstybės suverenitetas apibrėžiamas panašiai. Iš kitų jis išskiria tuo, kad yra valstybinės valdžios bruožas, pasireiškiantis valstybės nepriklausomybe santykiuose su bet kuria kita valdžia šalies viduje bei tarptautiniuose santykiuose [12, p. 266; 5, p. 50]. Taigi šiuo aspektu valstybės suvereniteto kriterijus papildo valdžios kriterijų, nurodydamas pastarosios veiklos galimybes ir subordinacinę vietą.

Prielaida nuomonėms išsiskirti atsiranda tuomet, kai analizuodami suvereniteto sąvoką atrandame, kad be minėto valstybės suvereniteto, yra žinoma tautos suvereniteto samprata [5, p. 153; 10, p. 971]. Tautos suverenitetas gali būti suprantamas dvejopai: (a) kaip tautos (pilietiniu aspektu) teisė pačiai spręsti savo likimą bei dalyvauti formuojant ir kontroliuojant valdžią ir (b) ši sąvoka (tautos suvereniteto) vartojama, kai kalbama apie tautos (etniniu aspektu) teisę autonomiškai plėtoti nacionalinę kultūrą, švietimą.

Suvereniteto sąvoka yra minima ir tuomet, kai kalbama apie valdžios galimybę nevaržomai priimti sprendimus. Tuo buvo grindžiami Anglijos parlamento suverenitetas ir egzistuojanti parlamento viršenybės (*parliament supremacy*) doktrina [14, p. 8–16]. Tačiau parlamento nevaržomumas priimant įstatymus yra grindžiamas tuo, jog jis vienintelis atstovauja tautai, todėl gali turėti tokius įgaliojimus. Tad tokie įgaliojimai yra legitimūs [1, p. 35–65].

Analizuodami valstybės ir tautos (pilietiniu aspektu) suverenitetų bendrumą dauguma autorių diplomatiškai tepasako, jog „*dažniausiai tautos suverenitetas sutampa su valstybės suverenitetu*“ [8, p. 55]. Tad akivaizdžiai iškyla problema, kai klausiamo: kaip reikia vertinti situaciją, kuomet šie du suverenitetai nesutampa? Jeigu sutiksime su teiginiu, jog tautos suverenitetas yra jos teisė pačiai spręsti savo likimą bei formuoti ir kontroliuoti valdžios veiklą, tuomet turime sutikti su teiginiu, jog tauta, kuri negali įgyvendinti šių teisių, yra nesuvereni

arba nepajėgia (dėl įvairiausių aplinkybių) įgyvendinti suverenitetą. Tokių pavyzdžių mes turime tiek istorijoje, tiek ir šiandieninėje pasaulio raidoje. Su tokia situacija buvo susidūrusi ir Lietuva bei daugelis Vidurio ir Rytų Europos šalių (1940–1990). Šios šalys buvo okupuotos ar kitaip pajungtos kitos valstybės valiai, tad tautos negalėjo įgyvendinti suvereniteto. Aki-vaizdu, kad Sovietų Sąjungos skelbta „riboto suvereniteto“ doktrina esmės nekeitė. Tuomet pasaulis nepripažino fakto, kad šios tautos įgyvendina savo suverenitetą. Formuluoti tokią išvadą nebuvo sudėtinga, nes egzistavo akivaizdi priešastis, varžiusi minėtų tautų suverenitetus.

Kad ir kaip būtų keista, teorine problema pripažįstant tautos nesuverenumą tampa reiškinys, kai ne išorinė, o vidinė jėga trukdo tautai įgyvendinti suverenitetą, t. y. trukdo formuoti legitimią valdžią ir ją vėliau kontroliuoti. Situacijos paradoksas yra tas, jog Vidurio ir Rytų Europos tautos ir valstybės nebuvo įvardijamos kaip suverenios, tuo tarpu valdomos savų diktatorių ir uzurpatorių (Irakas – Huseino, Šiaurės Korėja – Kim Čeniro, Baltarusija – Lukašenkos ir pan.) nesuvereniomis nevadinamos.

Dar Dž. Lokas (*Jhone Locke*) tironiją įvardijo kaip „valdžios metodų taikymą neturint tam teisų“ [17, p. 101]. Tad tautos (pilietinės) suvereniteto definicijos aspektu tiek Irako tauta, valdoma diktatoriaus, tiek ir Lenkijos tauta (1945–1990) negalėjo įgyvendinti savo teisės formuoti, daryti įtaką, kontroliuoti valdžios sprendimus, tad buvo nesuverenios. Šiuo atveju skiriasi tik priešastys, dėl kurių tautų suverenios galios liko neįgyvendintos. Tautai, negalinčiai įgyvendinti savo suvereniteto, bet kokia administracija, pretenduojanti į suverenios valdžios statusą, yra nelegitimi, nes neturi piliečių sutikimo (išreikšto laisvų rinkimų metu) naudoti valdžios galias [16, p. 19].

Taip mąstydami susiduriame su dar vienu fundamentaliu klausimu – problema, ar gali darinys (sąmoningai jo nevadiname valstybe), kuriame neįgyvendintas tautos suverenitetas, o dėl to valdžia yra nelegitimi, pretenduoti į suverenios valstybės poziciją. XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje viduramžiais propaguotas valdžiai paversti legitimia metodus „Dievo malone“ (*by the Grace of God*) netinka, tad nenuostabu, jog net akivaizdžios diktatūros rengia rinkimų farsus, siekdamos nors formaliai įteisinti neteisėtą buvimą valdžioje bei valdžios metodų naudojimą neturint tam įgaliojimų, t. y. teisės.

Šiuolaikinė konstitucionalizmo šerdis remiasi tautos (pilietinis aspektas) suvereniteto bei demokratijos, teisinės valstybės principais [19, p. 408, 416]. Tauta – vienintelis subjektas, galintis priimti sprendimą dėl valstybės kūrimo ar nekūrimo, dėl valdžios kaitos ir atskaitomybės. Profesorius D. Georgas Kosoulas (D. G. Kousoulas) neatsitiktinai teigia, kad rašytinių normų (konstitucijų) pagrindinis tikslas – nurodyti valdžios šaltinį ir tik vėliau apriboti valdžią [16, p. 21].

1787 m. JAV Konstitucijos preambulėje įtvirtintas legitimios valdžios šaltinis – „Mes, Jungtinių Valstijų Tauta“ (*We the People of the United States*) [2, p. 3]. Štai 1978 m. Ispanijos konstitucijos preambulė skelbia, jog „*Ispanijos tauta, siekdama <...>, naudodamasi suverenitetu skelbia savo valią <...>*“. Jau pirmajame Ispanijos Konstitucijos straipsnyje yra sakoma, kad tos valios galiomis „*Ispanija įkurta kaip socialinė, demokratinė Valstybė*“ [18, p. 11, 13]. Panašiai problema išspręsta ir Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame Įstatyme. Šio teisės akto 20 straipsnis nurodo, jog valstybės valdžios šaltinis yra šalies žmonės, demokratiniais rinkimais įgyvendinantys savo teisę [9, p. 49].

Tad demokratinis rinkimas, referendumas, plebiscitas mini beveik visos pasaulio konstitucijos. Būtent taip ir tik taip konstruojama suverenios tautos legitimios valdžios piramidė. Būtent tokios valdžios sprendimai nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu turi būti vertinami kaip legitimūs, nes kyla iš vienintelio suvereniteto turėtojo – tautos. Legitimios valdžios sprendimas ar nuomonė yra suvereno – tautos sprendimas, nuomonė. Taigi demokratiniai metodai tėra vienintelis būdas išreikšti suvereno – tautos valią. Dėl tokio lyg ir visuotinai akivaizdaus teiginio kyla sudėtinga teorinė problema.

Tad kaip traktuoti darinį (valstybę), kuomet valdžios institucijos pretenduoja atstovauti suvereniai valstybei, skelbiasi atspindinčios tautos suverenitetą, tačiau praktiškai yra jį pamynusios?

Ar tautos, kurioms vadovauja nedemokratiniai politiniai režimai, gali įgyvendinti savo suverenitetą formuodamos, kontroliuodamos valdžios institucijas, priimdamos svarbiausius nacionalinio lygmens sprendimus? Atsakymas yra akivaizdus. Tad ar nelegitimus ir nieko bendro su tautos valia neturintis režimas turi teisę skelbti suverenios valstybės valdžią, turinčia teisę priimti sprendimus, kurie yra suvereno ar suvereno įgalios valdžios kompetencija? B. Krigelis (Blandine Kriegal) griežtai formuluoja, jog suvereni valdžia ne despotiška (*Sovereign power is not despotic*) ir suvereni valdžia ne feodalinė (*Sovereign power is not feudal*) [15, p. 17–27, 29–32]. Tokios išvados priėjome ir mes.

Jau buvo minėta, kad nei G. Jelinekas, nei M. Riomeris nepabrėžia valdžios legitimumo svarbos valstybingumo kriterijams. Todėl tų trijų kriterijų aspektu valdžia, kad ir neatstovaudama tautos suverenitetui, lieka kaip organizacija, garantuojanti savo paliepimų ar draudimų vykdymą, todėl šį darinį turėtume vadinti valstybe. Tačiau tai valstybė, kurios suvereno – tautos nuomonė yra nežinoma, nes ji – tauta nedalyvauja formuojant valdžią, yra nušalinta nuo sprendimų priėmimo.

Jau buvo minėta, kad konstitucionalizmo principų požiūriu, negali būti laikomos lygiavertėmis valdžios, kurių viena neatstovauja tautos suverenitetui (t. y. uzurpatoriška valdžia), ir valdžios, formuotos demokratinėmis procedūromis būdu.

Paradoksalu, bet galima teigti, kad Sovietų Sąjunga, būdama totalitarinė valstybė, vien savo egzistencija palaikė doktrinoje trinarę valstybės kriterijų konstrukciją, kurioje legitimumo problema neegzistavo. Tačiau griūvant Sovietų Sąjungai Lietuva ir kitos Baltijos valstybės susidūrė su nauja realija. Siekdamos tarptautinio pripažinimo valstybės buvo nuolat perspėjamos, kad nedemokratinės tendencijos, tautų suvereniteto nepaisymas žlugdytų mūsų pastangas įsitvirtinti tarptautinėje erdvėje.

Akivaizdu, kad vienas iš problemiškesnių su valstybingumu susijusių aspektų yra tarptautinis pripažinimas. Dėl šio kriterijaus taip pat daug diskutuojama, jis taip pat yra nesutarimų pagrindas.

Viduramžiais ir iki XVIII a. valstybės pripažinimo nereikėjo, nes valstybės suverenitetas siejosi su valdovo galimybe nevaržomai valdyti apibrėžtoje teritorijoje, o tokia galimybė nebuvo diskutuotina. Tad pripažinimas ar nepripažinimas buvo taikomas ne valstybei, o valdovui. Valdovas buvo suverenas [11, p. 14]. Tačiau tuo metu reikalauta pripažinimo tokioms valstybėms, kaip Nyderlandai (1559–1648), kurios kūrėsi revoliucijų keliu, siekdamos nusimesti Ispanijos viešpatavimą. Kad ir kaip būtų keista, XIX a. buvo griežtesnis, nes buvo garantuojamas tik „civilizuotų tautų“, „krikščioniškųjų tautų“ pripažinimas. Tuomet buvo nubrėžta pripažinta riba: pretenduoti į „civilizuotų tautų“ gretas gali Europos krikščioniška tauta, egzistuojanti ne vėliau, kaip nuo XV amžiaus. Išimtis buvo padaryta Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir Turkijai.

Tarptautinė teisė pripažinimą supranta kaip tam tikrą deklaraciją – įsipareigojimą, jog su pripažintąja valstybe bus elgiamasi pagal tuos pačius principus, kaip ir su kitomis, ir kad tarpusavio santykiuose galios tarptautinės teisės normos. Tuo tarpu konstitucinė teisė pripažinimą gali suprasti kaip papildomą kriterijų, kurio buvimas gali garantuoti normalius santykius su kitomis šalimis, tačiau jo buvimas nekeičia objektyvaus valstybės buvimo fakto. Tad nuo kada Lietuva buvo valstybė? Ar nuo Kovo 11, ar nuo 1991 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn., kuomet vyko Lietuvos tarptautinių pripažinimų banga.

Jeigu pritarsime J. Cravfordui, kad su pripažinimu mes tapome valstybe, tuomet būtų sunku atsakyti į klausimą, kas buvome nuo Kovo 11 d. iki pripažinimų. 1990 m. Kovo 11 d. priimtas Laikinasis Pagrindinis Įstatymas skelbė mūsų valstybės buvimą ir iki pripažinimų, ir po jų. Taigi Laikinojo Pagrindinio Įstatymo aspektu po pripažinimų niekas nepasikeitė. Suverenas tauta savo galių po pripažinimo nei padidino, nei sumažino.

Suteikę pripažinimui lygiavertį pagrindinio kriterijaus rangą mes susidurtumėme su šiomis sunkiai sprendžiamomis problemomis.

Pirma, reikėtų pripažinti tautos suvereniteto sąlygiškumą. Jis (tautos suverenitetas) taptų neabsoliutus, jeigu jo objektyvumas turėtų būti kieno nors pripažįstamas. O tai prieštarauja konstitucinės teisės doktrinoje pabrėžiamam absoliutinamam tautos suverenitetui.

Antra, susidurtumėme su subjektais, kurie turi pripažinti, kiekio problema. Pasaulyje egzistuoja apie du šimtai valstybių. Kelių iš jų pripažinimo reikia, kad naujoji valstybė taptų valstybe? Šiaurės Kiprą pripažįsta tik Turkija. Taivaną pripažįsta apie trisdešimt valstybių. Tačiau tarp pripažinusiujų Taivaną nėra Kinijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Rusijos. Taigi nė viena iš nuolatinių Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos narių nepripažino Taivano, todėl jis negali tapti šios organizacijos nare. Bet ar tai būtina sąlyga egzistuoti valstybei? Šveicarija ilgai gyveno nebūdama JT (Jungtinių Tautų) nare. Trečia problema būtų sietina su pripažįstančiųjų subjektų pripažinimo nelygiateisiškumo problema.

Tarptautinis pripažinimas, kaip valstybingumą atspindintis kriterijus, yra neigiamas ir M. Riomerio: „*Tarptautinis arba tikriau sakant tarptautinės jos asmenybės pripažinimas jai yra reikalingas tikrai tarptautiniam su kitomis valstybėmis jos bendravimui, – jos išoriniams santykiams, bet ne jos buvimui, kuris pareina nuo visų jos esmės elementų sujungimo*“ [3, p. 53].

Tad konstitucinės teisės doktrina tarptautinio valstybės pripažinimo nereikalauja, nes, priešingu atveju, paneigtų savąjį suvereniteto principą. Todėl šį kriterijų arba vertintume kaip fakultatyvinį, arba yra prasmingiau konstitucinės teisės moksle jo neminėti kaip valstybės kriterijaus.

Tačiau šiandieninės realijos yra tokios, jog nesusiekinant tarptautinio pripažinimo kriterijaus, kaip nesprendžiančio valstybės buvimo klausimo, turime pabrėžti, kad šiandieniniame pasaulyje valstybei su nelegitimia valdžia, pamynusia tautos suverenitetą, susilaukti tarptautinio pripažinimo yra sudėtinga. Tad principas, kai reikalaujama tautos suvereniteto išraiškos, ir kai tik per suvereniteto įgyvendinimą yra suprantamas valdžios legitimumas, vis aktyviau pasireiškia, darydamas įtaką tarptautinių santykių turiniui.

Konstitucinis – tautos suverenumo principas vers anksčiau ar vėliau egzistuojančias valstybes su nelegitimia valdžia siekti jos tikro legitimumo, antraip tokių šalių raidos perspektyvos taps problemiškos.

Išvados

Valstybė tradiciškai yra apibrėžiama trimis kriterijais: tauta, teritorija ir valdžia. Tokius kriterijus vieni iš pirmųjų įvardija G. Jelinekas, M. Riomeris. Šiai pozicijai būdinga tai, kad gali nesutapti tautos ir valstybės suverenitetai. Taigi nekliamas valdžios legitimumo klausimas. Jeigu valdžia gali garantuoti savo paliepimų vykdymą, tokia valdžia laikoma pakankama. Ši koncepcija neduoda pagrindo nedemokratiniam režimui kelti legitimumo klausimą.

Šiuolaikinė konstitucionalizmo doktrina valdžios ir jos sprendimų teisėtumą grindžia tautos suvereniteto principu. Šiai pozicijai yra būdinga tai, jog ji nepripažįsta nelegitimios valdžios ir jos paliepimų. Ši pozicija teigia, kad valdžia turi gauti įgaliojimus iš vienintelio suvereno – iš tautos. Įgaliojimus gauti galima tik demokratinėmis procedūromis. Tad reikalaujame valdžios legitimumo, sutapatiname tautos ir valstybės suvereniteto sąvokas ir netiesiogiai nurodome vienintelį – demokratinį politinį režimą, galintį garantuoti tautos suvereniteto pasireiškimą.

Todėl siūlyčiau nekeisdamas jau nusistovėjusios tradiciškos trinarės konstrukcijos, įvardijančios valstybingumo kriterijus, valdžios kriterijų suprasti kaip legitimios valdžios, t. y. turinčios suverenios tautos įgaliojimus veiklai.

Tarptautinis pripažinimas konstitucinės teisės doktrinos aspektu negali būti laikomas kriterijumi, išreiškiančiu valstybingumą. Tarptautinis pripažinimas lemia tik garantijas, jog su šia valstybe bus elgiamasi pagal nusistovėjusias tarptautinės teisės taisykles.

Tarptautinis pripažinimas, nors nesusprendžia principinio klausimo dėl valstybės buvimo, gali būti reikšmingas, nes valdžios, neatstovaujančios tautų suverenitetui, negali tarptautinėje bendrijoje tikėtis elgesio su jomis kaip su demokratinėmis, o tai gali daryti reikšmingą įtaką jų likimui.

LITERATŪRA

1. **Dicey A. V.** Konstitucinės teisės studijų įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
2. **Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija.** Produced by USIA Regional program office, Vienna.
3. **Riomeris M.** Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I dalis. Valstybė. I tomas. – Kaunas, 1934.
4. **Камашина Т. В.** Происхождение государства и права. – Москва, 1999.
5. **Конституционное право.** Справочник. – Москва, 1995.
6. **Марченко М. Н.** Проблемы теорий государства и права. – Москва, 1999.
7. **Нерсесянц В. С.** Проблемы общей теории права и государства. – Москва, 1999.
8. **Хропанюк В. Н.** Теория государства и права. – Москва, 1998.
9. **Basic Law for the Federal Republic of Germany: Public Document.** – Bonn: Press and Information Office of the Federal Government, 1998.
10. **Black Law Dictionary.** – St. Poul., Minn.: West Publishing Co., 1991.
11. **Caenegh Van R. C.** An historical Introduction to Western Constitutional Law. – Cambridge University Press, 1996.
12. **Crawford J.** The Creation of States in International Law. – Oxford: Clarendon Press, 1979.
13. **Dictionary of Governments and Politics.** – Peter Collin Publishing, 1998.
14. **Goldsworthy J.** The Sovereignty of the Parliament. History and Philosophy. – Oxford: Glarendon Press, 1999.
15. **Kriegal B.** The State and the Rule of Law. New french thought. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995.
16. **Kousoulas Georges D.** On Government: A Comparative Introduction. – Balmont, California: Wadsworth Publishing company, Inc., 1968.
17. **Locke J.** Second Treatise of Government. – Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 1980.
18. **Spanish Constitution / Oficina de Informacion Diplomatica de Ministerio de Asuntos Exteriores.** – Madrid, 1979.
19. **Vile M. J. C.** Constitutionalism and the Separation of Powers. – Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 1998.

The Criteria for Statehood: the Aspect of Constitutional Law

Dr. Gediminas Mesonis

Law University of Lithuania

SUMMARY

Traditionally the state is defined in terms of three criteria: the people, the territory and the government. G. Jellinek and M. Riomeris were among the first to name these criteria. What is typical about this position is that the sovereignty of the state and the sovereignty of the people may not coincide. Thus the scholars do not raise the question about the legitimacy of the government. Where state is able to ensure that its orders are abided by, it is held that the degree of power is sufficient. The concept precludes non-democratic regimes from discussion about legitimacy of the power.

The modern doctrine of constitutionalism bases the government and the legitimacy of governmental decisions on the principle of the sovereignty of the people. The stance holds that the government has to receive the power from the sole sovereign i. e. the people. This type of authorization is only possible through the democratic procedure. Therefore, when we require legitimacy of the state, we identify the concept of the sovereignty of people and the concept of the sovereignty of the state and thus indirectly point to the democratic political regime, which is the sole guarantor of manifestation of the sovereignty of the nation.

Without changing the established traditional trinomial structure the author proposes that when identifying the criteria of the statehood the criteria of the power as the criteria of the legitimate power should be regarded, which equals to the authorization of the sovereign people to act for its benefit.

From the point of view of the constitutional doctrine, international recognition may not be regarded as criterion which expresses statehood. International recognition only guarantees that the state will be treated on the basis of well established international norms.

Even though international recognition does not solve the key issue for to be or not to be the state, it may nevertheless be important, as states which do not represent sovereignty of the nation will not be treated as democratic in the international community and this subsequently may determine their fate.

